

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

IMOVINSKOPRAVNI POLOŽAJ OSOBA LIŠENIH POSLOVNE SPOSOBNOSTI

dr. sc. Katarina Sokić, Jelena Uzelac, dipl. iur.

SAŽETAK: Poslovna sposobnost je svojstvo osobe da vlastitim očitovanjem volje postiže dopuštene pravne učinke. Lišenjem poslovne sposobnosti osoba gubi sposobnost samostalno nastupati u pravnom prometu u opsegu određenom odlukom o lišenju. Cilj ovog rada bio je analizirati određena imovinska prava osoba lišenih poslovne sposobnosti u hrvatskom pravu, uključujući zastupanje, sklapanje ugovora, pravnu (ne)valjanost pravnih poslova, oporučnu sposobnost i nasljeđivanje. Rezultati su pokazali da je potreban osobit oprez kod određivanja opsega ograničenja, kao i da postoji nedovoljna usklađenost obveznog, parničnog procesnog i obiteljskog prava. U radu se iznose prijedlozi koji bi *de lege ferenda* mogli pomoći u otklanjanju uočenih nedoumica i proturječja u pogledu pravnog položaja osoba lišenih poslovne sposobnosti.

Ključne riječi: *lišenje poslovne sposobnosti, valjanost pravnih poslova, nasljeđivanje*

JEL: K15, K36, K38

dr. sc. Katarina Sokić
EFFECTUS – studij financije i pravo
Trg J. F. Kennedy 2
10 000 Zagreb
ksokic@vsfp.eu

Jelena Uzelac, mag. iur.
EFFECTUS – studij financije i pravo
Trg J. F. Kennedy 2
10 000 Zagreb
juzelac@vsfp.eu

1. UVOD

Poslovna sposobnost je svojstvo osobe da vlastitim očitovanjem volje stvara pravne učinke, a stječe se punoljetnošću¹, ako zakonom nije drukčije određeno². Lišenje poslov-

¹ Čl. 18. st. 1. Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine 35/2005, 41/2008, 125/2011, 78/2015, 29/2018, dalje: ZOO.

² Takva odredba sadržana je u čl. 117. st. 2. Obiteljskog zakona, Narodne novine 103/2015 (dalje: ObZ) po kojoj se poslovna stječe sklapanjem braka prije punoljetnosti. Nadalje, prema odredbi čl. 20. st. 1. Zakona o radu, Narodne novine 93/2014, 127/2017, maloljetnik stariji od 15 godina može biti poslovno sposoban za sklapanje i raskidanje ugovora o radu, te za poduzimanje svih pravnih radnji u svezi s ispunjenjem prava

ne sposobnosti je obiteljskoppravna mjera koja se određuje u sudskom izvanparničnom postupku kada sud utvrdi da punoljetna osoba zbog duševnih smetnji ili drugih uzroka nije sposobna brinuti o nekom od svojih prava, potreba ili interesa, ili da ugrožava prava i interese osoba o kojima je dužna skrbiti.³ Suvremena paradigma o svrsi lišenja poslovne sposobnosti naglašava potrebu zaštite pojedinca s invaliditetom od društva dok je sve do nedavno prevladavalo stajalište da je smjer zaštite obrnut, odnosno da društvo treba zaštitu od ovih osoba što se postizalo njihovim isključivanjem iz društva.⁴ Rješenjem o lišenju poslovne sposobnosti sud će odrediti radnje i poslove koje osoba nije sposobna samostalno poduzeti u odnosu na imovinu (npr. raspolaganje i upravljanje imovinom, plaćom ili drugim stalnim novčanim primanjima i sl.) s tim da potpuno lišenje poslovne sposobnosti nije moguće.⁵

Lišenjem poslovne sposobnosti bitno se mijenja pravni položaj osobe jer joj se oduzima mogućnost da u opsegu određenom sudskom odlukom samostalno nastupa u pravnom prometu i da vlastitim očitovanjem volje postiže dopuštene pravne učinke. Sadržaj odluke o lišenju ovisi o vrsti i težini posljedica koje mogu proizići iz prirode nesposobnosti osobe da brine o svojim pravima, potrebama ili interesima, odnosno o načinima na koje ugrožava prava i interese drugih osoba o kojima je dužna skrbiti.

U suvremenoj teoriji obiteljskog prava kao uzroci lišenja poslovne sposobnosti navode se duševna bolest, duševni poremećaj, nedovoljan duševni razvoj, ovisnost o opojnim sredstvima, demencija, senilnost, sljepoća, gluhoća, nijemost i sl.⁶

Odlukom o lišenju poslovne sposobnosti sud će odrediti radnje i poslove koje osoba nije sposobna samostalno poduzeti u odnosu na osobno stanje i imovinu (čl. 234. st. 4. ObZ), dok poslove i radnje koji nisu obuhvaćeni tom odlukom osoba može samostalno poduzimati (čl. 234. st. 9. ObZ). Zakonom su taksativno navedena kao moguća ograničenja: raspolaganje i upravljanje imovinom, plaćom ili drugim stalnim novčanim primanjima (čl. 234. st. 6. ObZ), uz obvezu suda da kod njihova izricanja označi dijelove imovine i točan novčani iznos primanja preko kojega osoba ne može samostalno raspolagati i upravljati (čl. 234. st.7. ObZ).

Sadržaj i opseg ograničenja trebalo bi što jasnije i preciznije odrediti rukovodeći se načelom što manjeg ograničavanja prava i nastojanjem da se očuva s pravnim učincima onaj dio osobnosti koji može samostalno funkcionirati. Ova obveza proizlazi iz odredbe

i obveza iz toga ugovora ili u svezi s tim ugovorom, ako ga na to ovlasti njegov zakonski zastupnik.

³ Čl. 234. st. 1. ObZ-a.

⁴ Vidi Majstorović, I. i Šimović, I. (2018). Opseg lišenja poslovne sposobnosti kao pretpostavka zaštite prava i dostojanstva osoba s invaliditetom, Ljetopis socijalnog rada, Vol. 25 No.1, str. 68.

⁵ Čl. 234 st. 2. i 4. ObZ-a.

⁶ Vidi Hrabar, D., Skrbništvo za osobe lišene poslovne sposobnosti u: Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac – Lozić, D., Korać, A., Obiteljsko pravo, 2006., str. 414–416.

članka 2. Konvencije o zaštiti osoba s invaliditetom⁷ kojom je definirano da “*Razumna prilagodba*” znači potrebnu i prikladnu preinaku i podešavanja, koja ne predstavljaju nesrazmjerno ili neprimjereno opterećenje, da bi se takvo što u pojedinačnom slučaju, tamo gdje je to potrebno kako bi se osobama s invaliditetom osiguralo uživanje ili korištenje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na ravnopravnoj osnovi s drugima. Tek po sveobuhvatnoj procjeni preostalih, očuvanih sposobnosti osobe, može uslijediti odluka o ograničenjima koja su nužna radi zaštite njenih imovinskih prava i interesa.⁸

1.1. Zastupanje osoba lišenih poslovne sposobnosti u poslovima imovinskopravne naravi

Zastupanje je složen pojam, tako da se jednom definicijom teško mogu obuhvatiti svi njegovi pojavni oblici. Zastupanje u građanskom pravu često ima drugačiji smisao od zastupanja u trgovačkom pravu, a različiti su i izvori ovlasti za zastupanje koja se može temeljiti na zakonu, statutu, društvenom ugovoru, pravilima pravne osobe, aktu nadležnog tijela ili na punomoći (čl. 308. st. 2. ZOO). Zajedničko je za sve oblike zastupanja to da se radi o načinu poduzimanja pravnih poslova za drugog pri čemu jedna osoba (zastupnik) poduzima obavljanje jednog ili više pravnih poslova za drugu osobu (zastupanog) s istim pravnim učinkom kao da su ti poslovi obavljani, odnosno sklopljeni od strane samog zastupanog.⁹ O zakonskom zastupanju govorimo kad zastupnik ovlast za zastupanje crpi izravno iz zakona (*ex lege*) pa nije potreban još neki akt vlasti. Skrbnik je zakonski zastupnik štićenika jer njegove ovlasti zastupanja proizlaze neposredno iz odredbe čl. 257. st.1. ObZ-a prema kojoj “skrbnik zastupa štićenika u poduzimanju poslova i radnji u odnosu na koje je štićenik lišen poslovne sposobnosti”, a ne iz rješenja kojim ga se imenuje skrbnikom. Skrbnik kao zakonski zastupnik poduzima radnje zastupanja s neposrednim učinkom za zastupanog¹⁰ ali ostvarivanje ovog ovlaštenja može biti podvrgnuto ograničenjima radi zaštite interesa zastupanog koja proizlaze iz zakona, odluke centra za socijalnu skrb ili iz aktivnosti suda koji kontrolira obavlja li skrbnik savjesno svoju funkciju.

⁷ Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Narodne novine, Međunarodni ugovori, 6/2007, 3/2008, 5/2008, dalje: Konvencija.

⁸ U britanskom pravu nalazimo zanimljivo rješenje po kojem se procjena nečije (ne)sposobnosti odlučivanja o pojedinim pitanjima određuje temeljem rezultata testiranja te osobe. U praksi se primjenjuje nekoliko vrsta testova kojima se procjenjuju različiti aspekti nečije poslovne sposobnosti poput sposobnosti oporučivanja, sposobnosti darovanja, sposobnosti sklapanja ugovora, parnične sposobnosti i sposobnosti za sklapanje braka. Opširnije o ovome vidi u: British Medical Association & Law Society, Assessment of Mental Capacity: Guidance for Doctors and Lawyers (Second edition), London, BMJ Books, 2004.

⁹ O zastupanju uopće vidi više u: Gorenc, V. i sur. (2014). Komentar Zakona o obveznim odnosima, Zagreb, Narodne novine, str. 485. – 487.

¹⁰ Neposredni zastupnik sklapa pravni posao vlastitim očitovanjem volje u ime i za račun zastupanog, dok posredni zastupnik sklapa pravni posao u svoje ime, ali za račun zastupanog.

Zakonska ograničenja skrbnika poslovno nesposobne osobe koja se tiču zastupanja prilikom sklapanja poslova vezanih za imovinu štíćenika propisana su odredbom čl. 261. st. 2. ObZ-a prema kojoj skrbnik ne može bez prethodnog odobrenja centra za socijalnu skrb poduzeti posao koji prelazi redovito poslovanje imovinom i pravima štíćenika, a osobito ne može otuđiti ili opteretiti štíćenikove nekretnine, otuđiti iz njegove imovine pokretnine veće vrijednosti, raspolagati štíćenikovim imovinskim pravima, niti sklopiti ugovor o dosmrtnom ili doživotnom uzdržavanju (čl. 261. st. 6. ObZ).

Zastupanje u poslovima imovinskopravne naravi podrazumijeva sklapanje pravnih poslova, zastupanje u sudskim i upravnim postupcima u kojima se odlučuje o imovinskim pravima i obvezama, davanje izjava volje s imovinskopravnim učinkom kao što su primjere, prihvata ili odricanje od nasljedstva, izdavanje vrijednosnih papira, te općenito poduzimanje radnji kojima se u najširem smislu zasnivaju imovinskopravni odnosi, počevši od jednostavnih poslova svakodnevnog života poput nabavke osnovnih namirnica, izmirenja režijskih troškova, pa do sklapanja ugovora kojima se raspolaze najvrijednijim dijelovima imovine štíćenika.

Za razliku od zastupanja u poslovima osobne naravi kod kojih nema jasnog razgraničenja između redovnih i važnijih mjera glede osobe štíćenika, kod zastupanja u poslovima upravljanja i raspolaganja štíćenikovom imovinom ovlasti skrbnika jasno su određene. Skrbnik je ovlašten potpuno samostalno obavljati poslove redovitog upravljanja imovinom štíćenika ako odlukom centra za socijalnu skrb nije drugačije određeno (čl. 261. st. 1. ObZ). Poslovi imovinskopravne naravi obuhvaćaju široko područje djelovanja, tako da je u odluci o djelomičnom lišenju potrebno precizno navesti poslove koje osoba nije sposobna samostalno obavljati. Sudovi bi prilikom određivanja ograničenja trebali izbjegavati korištenje općenitih formulacija poput "raspolaganje i upravljanje imovinom" ili "sklapanje pravnih poslova" jer one obuhvaćaju preširoko područje djelovanja koje bi, ako ga se doslovno shvatiti, značilo da je takva osoba nesposobna obavljati i najjednostavnije poslove svakodnevnog života poput kupovine kućnih potrepština, tiskovina i sl. Kod određivanja ograničenja trebalo bi koristiti precizne formulacije poput "kreditno obvezivanje", «raspolaganje vlastitim приходима без надзора», "raspolaganje ušteđevinom", "otuđenje i opterećenje nekretnina, vrijednosnih papira, poslovnih udjela i pokretnina čija vrijednost prelazi određeni iznos", prilagodivši pritom vrstu i opseg ograničenja imovinskim prilikama i zdravstvenom stanju pojedinog štíćenika. Dodatno osiguranje osoba lišenih poslovne sposobnosti kod zastupanja prilikom sklapanja pravnih poslova o upravljanju i raspolaganju njihovom imovinom nalazimo u odredbi čl. 53. st. 1. toč. 1. Zakona o javnom bilježništvu¹¹ po kojoj se ugovori o raspolaganju imovinom osoba lišenih poslovne sposobnosti sklapaju u obliku javnobilježničkog akta. Ovo znači znači da je javni bilježnik dužan provjeriti ima li skrbnik potrebno ovlaštenje za sklapanje određenog ugovora, pa ako on takvo ovlaštenje nema trebao bi odbiti poduzeti službenu radnju sastavljanja javnobilježničkog akta.

¹¹ Zakon o javnom bilježništvu, Narodne novine, broj 78/1993, 29/1994, 162/1998, 16/2007, 75/2009, 120/2016.

Odredbe o zastupanju sadržane u ZOO (čl. 308. – 312.) primjenjuju se i na zastupanje osobe lišene poslovne sposobnosti. U nastavku će se razmotriti neka od važnih pitanja vezanih za zastupanje ovih osoba. Jedno od njih je svakako pitanje dopustivosti prenošenja ovlaštenja za zastupanje sa zastupnika na drugu osobu. Prema odredbi čl. 310. st. 1. ZOO-a zastupnik ne može prenijeti svoja ovlaštenja na drugu osobu osim kad mu je to dopušteno zakonom¹² ili ugovorom. S obzirom da ObZ ne daje skrbniku mogućnost da prenese svoje ovlasti na drugog, proizlazi da je on poslove zastupanja štíćenika dužan obavljati osobno i da nije ovlašten opunomoćiti treću osobu (npr. odvjetnika ili brokera) da umjesto njega zastupa štíćenika. Dvojbeno je može li skrbnik u slučaju spriječenosti da osobno obavi posao zastupanja koji ne trpi odgodu, svoje ovlasti prenijeti na drugoga. Skrbništvo se u pravnoj literaturi smatra osobnom funkcijom koja se ne može voljom skrbnika prenijeti na drugog¹⁸⁷ što navodi na zaključak da je prenošenje ovlasti za zastupanje sa skrbnika na drugu osobu nedopustivo bez obzira na okolnosti. Ovakvo stajalište¹³ ne bi trebalo bezrezervno prihvatiti jer u životu postoje situacije u kojima je potrebno radi zaštite interesa štíćenika postupati bez odgode, pa se postavlja pitanje kako postupiti u situacijama kada je skrbnik spriječen (npr. zbog iznenadne bolesti, odsutnosti i sl.) poduzeti potrebne radnje zastupanja. Smatramo da je u iznimnim situacijama koje ne trpe odgodu dopušteno da skrbnik koji je spriječen posao obaviti osobno, uz prethodno odobrenje centra za socijalnu skrb opunomoći drugu osobu za obavljanje tog posla, ako to zahtijevaju interesi štíćenika sukladno odredbi čl. 310. st. 2. ZOO-a. Kada je u pitanju poduzimanje neke pravne radnje u prekluzivnom roku pa propuštanje tog roka dovodi do gubitka prava, opravdano je u interesu štíćenika dopustiti da radnju poduzme i treća osoba. Može se raditi o postupovnom prekluzivnom roku na žalbu protiv presude, odnosno rješenja ili o materijalnim prekluzivnim rokovima, npr. za podnošenje zahtjeva za sklapanja glavnog ugovora nakon što je sklopljen predugovor (čl. 268. ZOO), za korištenje pravom provokupa (čl. 450. ZOO) itd. Bitno je napomenuti da kod prekluzije nema ni obustave (zastoja) niti prekida roka, a na ove rokove sud pazi po službenoj dužnosti. S obzirom na navedeno, nije opravdano očekivati da se prekluzivni rokovi čije poštivanje je u interesu štíćenika propuštaju kad je izvjesno da centar za socijalnu skrb ne može prije isteka tih rokova imenovati novog skrbnika.

¹² Primjere zakonskih ovlasti prenošenja zastupanja na drugu osobu nalazimo u odredbi čl. 8. Zakona o odvjetništvu, Narodne novine, 9/1994, 117/2008, 50/2009, 75/2009, 18/2011 kojom se dopušta da odvjetnika zamjeni drugi odvjetnik i uz uvjete predviđene zakonom, odvjetnički vježbenik koji radi u njegovom uredu ili uredu odvjetnika koji ga zamjenjuje. Isto tako zakonski zastupnik trgovačkog društva može dati punomoć drugoj osobi (čl. 42. st. 1. Zakona o trgovačkim društvima, Narodne novine 111/1993, 34/1999, 121/1999, 52/2000, 118/2003, 107/2007, 146/2008, 137/2009, 111/2012, 125/2011, 68/2013, 110/2015), ali je prokuristu izriječno zabranjeno prenijeti prokuru na drugoga (čl. 51. st. 1. i 2. istoga propisa).

¹³ Vidi Korać, A., Općenito o skrbništvu u: Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac – Lozić, D., Korać, A., Obiteljsko pravo, 2006, str. 400.

U pogledu opće (generalne) punomoći situacija je drugačija. Ovom punomoći opunomoćitelj daje punomoćniku ovlast da za njega poduzima sve pravne radnje koje pripadaju u njegovo redovito poslovanje.¹⁴ Sa stajališta odnosa skrbništva, ovo bi značilo prenošenje ovlasti skrbnika na treću osobu što je nedopustivo jer je skrbnik izabran na tu dužnost s obzirom na svoja osobna svojstva. Davanje generalne punomoći trećoj osobi za obavljanje redovitih poslova upravljanja i raspolaganja imovinom štíćenika, predstavljalo bi izigravanje zakonskih odredbi o izboru skrbnika.

1.2. Zabranjeni ugovori

Potreba zaštite osobnih i imovinskih prava poslovno nesposobnih osoba motivirali su zakonodavca da zabrani njihovo sudjelovanje u sklapanju pojedinih ugovora. Jedna od zabrana sadržana je u odredbi čl. 261. st. 5. ObZ-a kojom se radniku centra za socijalnu skrb i njegovom bračnom, odnosno izvanbračnom drugu zabranjuje da sa štíćenikom sklope ugovor o otuđenju ili opterećenju štíćenikove imovine. Radi se o ugovorima čije sklapanje je zabranjeno samo jednoj strani, tako da su oni valjani unatoč toj zabrani, a strana koja je povrijedila zakonsku zabranu snosit će odgovarajuće posljedice (čl. 322. st. 2. ZOO).¹⁵

Ova zabrana se ne odnosi na partnera/ partnericu djelatnika centra za socijalnu skrb koji živi u istospolnoj zajednici pa bi navedeno trebalo ispraviti *de lege ferenda* jer se među osobama koje žive u istospolnoj zajednici razvijaju bliski odnosi povezanosti koji su po svojoj prirodi vrlo slični odnosima između bračnih i izvanbračnih drugova. Odredba čl. 261. st. 5. ObZ-a manjkava je i zbog svoje nepreciznosti jer iz nje nije jasno odnosi li se zabrana na djelatnike svih centara za socijalnu skrb i njihovih bračnih i izvanbračnih drugova drugova ili samo na djelatnike zaposlene u centru za socijalnu skrb koji je stvarno i mjesno nadležan za određenog štíćenika.

Sljedeći slučaj zabrane sklapanja određene vrste ugovora nalazimo u odredbi čl. 106. ZOO-a prema kojoj se ugovorom o jamstvu¹⁶ može obvezati samo onaj tko ima potpunu poslovnu sposobnost. Razlog ove zabrane vidimo u namjeri zakonodavca da osobu lišenu poslovne sposobnosti zaštiti od mogućih manipulacija kojima bi preuzela na sebe rizik ispunjenja tuđe obveze, a da pritom ne može očekivati za sebe nikakvu korist.

Postavlja se pitanje kako ovu odredbu tumačiti u odnosu na osobu lišenu poslovne sposobnosti koja je sposobna samostalno raspolagati i upravljati svojom imovinom, a ograničena je primjerice, samo kod poduzimanja radnji koje se odnose na osobna stanja. Prema obiteljskom propisu takva osoba bi bila sposobna sklopiti ugovor o jamstvu jer ima poslovnu sposobnost potrebnu za sklapanje ugovora imovinskopravne prirode

¹⁴ Vidi Gorenc, V. i sur., op. cit. u bilj. 9., str. 500.

¹⁵ Vidi opširnije u: Gorenc, V. i sur., op. cit. u bilj. 9., str. str. 513 – 518.

¹⁶ Ugovorom o jamstvu jamac se obvezuje prema vjerovniku da će ispuniti valjanu i dospjelu obvezu dužnika, ako to ovaj ne učini (čl. 104. ZOO).

među koje spada i ugovor o jamstvu, ali rješenje prihvaćeno ZOO pokazuje da ona te sposobnosti nema.¹⁷

2. LIŠENJE POSLOVNE SPOSOBNOSTI KAO RAZLOG NEVALJANOSTI PRAVNIH POSLOVA – USPOREDBA OBITELJSKOG I OBVEZNOG PRAVA

Zbog prijepora koji desetljećima prate raspravu oko oblika nevaljanosti pravnih

poslova osoba djelomice lišenih poslovne sposobnosti, stručna i znanstvena javnost i danas je podijeljena.¹⁸ U pogledu valjanosti pravnih poslova sklopljenih bez odobrenja skrbnika, odnosno organa skrbništva, prevladavalo je u pravnoj teoriji stajalište da su takvi pravni poslovi apsolutno ništetni (što odgovara današnjem pojmu ništetnosti) jer nije bio ispunjen uvjet pravovaljanosti – odobrenje skrbnika.¹⁹

Stupanjem na snagu Obiteljskog zakona, Narodne novine 162/98 (dalje: ObZ 1998) pravna ustanova djelomičnog lišenja poslovne sposobnosti bitno je izmijenjena u odnosu na sve ranije propise.²⁰ Njime je bilo određeno da sud odlukom o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti određuje poslove koje osoba nije sposobna samostalno poduzimati, dok je sve ostale poslove koji nisu navedeni u toj odluci, osoba bila ovlaštena poduzimati potpuno samostalno, bez ičijeg odobrenja (čl. 182. st. 2. i 3. ObZ 1998).²¹ Ovo znači da je osoba djelomice lišena poslovne sposobnosti imala potpunu poslovnu sposobnost za poduzimanje svih pravnih poslova izuzev onih za koje je u odluci o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti izričito navedeno da ih ne može poduzimati.

O djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti izričito navedeno da ih ne može poduzimati. Za pravne poslove koji nisu obuhvaćeni ograničenjem nije joj potrebno nikakvo odobrenje te ih je ovlaštena potpuno samostalno poduzimati sa svim pravnim učincima kao da joj poslovna sposobnost nije ograničena. U pogledu onih poslova koje nije bila spo-

¹⁷ Gorenc, V. i sur., op. cit. u bilj. 9., str. 176. navodi: "Samo osoba s potpunom poslovnom sposobnošću može sklopiti ugovor o jamstvu. Zahtijeva se baš potpuna poslovna sposobnost tako da ograničeno poslovno sposobna osoba ne bi mogla sklopiti ugovor o jamstvu čak i uz odobrenje njezina zakonskog zastupnika, jer za ugovor o jamstvu takvo sklapanje nije zakonom dopušteno (čl. 276. st. 2. ZOO-a).

¹⁸ Do stupanja na snagu važećeg ObZ-a u domaćem obiteljskom zakonodavstvu razlikovalo se potpuno lišenje od djelomičnog lišenja poslovne sposobnosti. Stupanjem na snagu važećeg ObZ-a ne postoji mogućnost potpunog lišenja poslovne sposobnosti.

¹⁹ Vidi Prokop, A. (1956). Starateljstvo po zakonodavstvu FNRJ, Školska knjiga, Zagreb, str. 57.

²⁰ Prema ranijim propisima (Osnovnom zakonu o starateljstvu, Službeni list SFRJ 16/1965, Narodne novine 52/1971, 52/1973, Zakonu o starateljstvu, Narodne novine, Službeni list SR Hrvatske 15/68 i Zakonu o braku i porodičnim odnosima, Narodne novine 11/1978, 27/1978, 45/1989, 51/1989 - pročišćeni tekst, 56/1990, 58/1990), osoba djelomice lišena poslovne sposobnosti mogla sklapati sve pravne poslove, ali je za njihovu valjanost bilo potrebno odobrenje skrbnika.

²¹ Ovo rješenje prihvaćeno je i važećim ObZ-om u pogledu sadržaja odluke o lišenju poslovne sposobnosti.

sobna samostalno poduzimati, osoba djelomice lišena poslovne sposobnosti nema poslovne sposobnosti tako da bi pravni posao koji bi sklopila u području za koje je sudskom odlukom lišena poslovne sposobnosti bio ništetan. Kako prema odredbi čl. 18. st. 1. ZOO-a samo poslovna osoba može vlastitim očitovanjem volje stvarati pravne učinke, zaključujemo *argumentum a contrario* da je ugovor sklopljen u području obuhvaćenom odlukom o djelomičnom lišenju bez pravnog učinka, odnosno ništetan. S obzirom na naprijed navedene promjene u pravnoj ustanovi djelomičnog lišenja poslovne sposobnosti, u znanosti obiteljskog prava upozoreno je da odredbe čl. 56. st. 2. i 3. tada važećeg Zakona o obveznim odnosima²² kao i odredbe čl. 111. – 117. istoga propisa o pobojnim ugovorima, ne odgovaraju novom obiteljskopравnom uređenju lišenja poslovne sposobnosti i da ih zbog toga ne bi trebalo primjenjivati.²³ Unatoč ovim upozorenjima uslijedilo je donošenje novog ZOO koji u pogledu oblika pravne nevaljanosti ugovora osoba djelomice lišenih poslovne sposobnosti preuzima rješenja iz ZOO 1978, tako da umjesto konačnog usklađenja zakonodavstva imamo nove suprotnosti koje nije moguće otkloniti primjenom postojećih propisa o čemu će biti riječi u nastavku.

Usporedbom ZOO 1978 i važećeg ZOO-a vidljiva je promjena u odredbi čl. 276. st. 2. (ranije čl. 56. st. 2.) koja je ranije glasila: “Ograničeno poslovno sposobna osoba može bez odobrenja svoga zakonskog zastupnika sklapati samo one ugovore čije joj je sklapanje zakonom dopušteno” i to na način da joj je dodan dio koji glasi: “... odnosno sve ugovore čije sklapanje odlukom suda o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti nije zabranjeno.”

Po uzoru na rješenje koje je poznao ZOO 1978 i ZOO iz 2005. godine propisuje da je ugovor što ga sklopi osoba djelomice lišena poslovne sposobnosti (po terminologiji toga zakona ograničeno poslovno sposobna osoba) pobojan ako se radi o ugovoru čije joj je sklapanje zabranjeno odlukom suda, ali da može biti osnažen naknadnim odobrenjem zakonskog zastupnika te osobe (čl. 330. u vezi s čl. 276. st. 3. ZOO-a).

Razlozi opredjeljenja za pobojnost tako sklopljenog ugovora pravdaju se potrebom zaštite načela povjerenja u pravnom prometu. Ističe se tako, da bi propisivanjem ništetnosti otpala mogućnost konvalidacije, pa bi na taj način osobe koje su sklopile pravni posao s osobom djelomice lišenom poslovne sposobnosti bile dovedene u nepovoljan položaj iako nisu znale da je riječ o takvoj osobi.²⁴

²² Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85 i 57/89, Narodne novine, br. 53/91 73/91, 111/93, 3/94, 7/96, 91/96, 112/99 i 88/01.

²³ O ovome opširnije vidi u: Alinčić, M., Bakarić-Abramović, A., Belajec, V., Hrabar, D., Korać, A. (2002). Komentar Obiteljskog zakona, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, Narodne novine, str. 91.

²⁴ Vidi obrazloženje Konačnog prijedloga Zakona o obveznim odnosima iz veljače 2005. godine u odnosu na odredbu čl. 276. u: Crnić, I. (2005). Zakon o obveznim odnosima, Zagreb, Organizator, str. 91

Između ništetnosti i poboynosti postoje bitne razlike tako da je odgovor na pitanje je li neki ugovor ništetan ili pobojan značajan u pravnom prometu.²⁵ Ništetni ugovori nemaju pravnih učinaka, dok su pobojni ugovori valjani od trenutka njihova sklapanja i izazivaju određene pravne učinke, ali se zbog određenih nedostataka (koji su po svojoj prirodi blaži od povrede javnog poretka) mogu pobijati i poništiti.²⁶ Poništaj može tražiti u pravilu ona ugovorna strana u čijem je interesu poboynost ustanovljena, a iznimno i treća osoba (čl. 331. st. 1. ZOO), dok pravo na isticanje ništetnosti ima svaka zainteresirana osoba i državni odvjetnik, a na nju sud pazi i po službenoj dužnosti (čl. 327. st. 1. i 2. ZOO). Pravo na poništaj ugovora može se ostvariti samo u zakonom predviđenom rokovima, a ako se u tim rokovima ne ustane tužbom na poništaj, nastupa konvalidacija poboynog ugovora (čl. 335. ZOO), dok ništetan ugovor ne postaje valjan niti kada uzrok ništetnosti naknadno nestane (čl. 326. st. 1. ZOO), a pravo na isticanje ništetnosti ne gasi se (čl. 328. ZOO).

Prema odredbi čl. 276. st. 2. ZOO-a pravovaljani su bez odobrenja zakonskog zastupnika oni ugovori osobe djelomice lišene poslovne sposobnosti čije sklapanje joj je zakonom dopušteno, odnosno svi ugovori čije sklapanje joj odlukom suda o lišenju poslovne sposobnosti nije zabranjeno.

Odredba čl. 276. st. 3. ZOO-a prema po kojoj su ugovori što ih sklopi osoba djelomice lišena poslovne sposobnosti pobojni ako se radi o ugovorima čije joj je sklapanje zabranjeno odlukom suda uz mogućnost da konvalidiraju naknadnim odobrenjem zakonskog zastupnika u izravnoj je suprotnosti s rješenjima obiteljskog zakonodavstva koje ne poznaje mogućnost naknadnog odobravanja ugovora sklopljenog u vezi poslova koje osoba nije sposobna samostalno poduzeti. Očito se o ovoj okolnosti nije vodilo računa prilikom donošenja ZOO-a, niti su predlagatelji ObZ-a poučeni ranijim prijemorima oko ovog i sličnih pitanja bili dovoljno dalekovidni da ugrade u taj zakon odredbe o pravnoj (ne)valjanosti pravnih poslova osoba lišenih poslovne sposobnosti. Posljedica navedenih propusta je postojeće stanje u kojem opet imamo proturječje između dva zakona koje nije jednostavno riješiti primjenom postojećih normi. Ostaje za nadati se da skrbnici neće davati naknadna odobrenja za sklapanja ugovora svojih štíćenika sklopljenih u području na koje se lišenje odnosi.

²⁵ Treba naglasiti da se odredbe ZOO o nevaljanosti ugovora ne odnose samo na ugovore već i na sve druge pravne poslove (čl. 14. st. 3. ZOO). Pravnim poslom razumijevaju se izjave volje koje proizvode određeni građanskopravni učinak, a nisu redovito i ugovori (npr. javno obećanje nagrade, asignacija, vrijednosni papiri, bankovni poslovi koji nisu ujedno i bankovni ugovori i sl.).

²⁶ O razlikama između ništetnosti i poboynosti opširnije u: Momčinović, H., Nevaljanost ugovora – ništetni i pobojni ugovori prema Zakonu o obveznim odnosima, Zbornik Hrvatskog društva za građanskopravne znanosti i praksu: Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Zagreb, Organizator, 2006., str. 115-164.

3. UGOVORI OSOBA S DUŠEVNIM SMETNJAMA KOJE NISU LIŠENE POSLOVNE SPOSOBNOSTI

Poslovna sposobnost gubi se u određenom opsegu odlukom suda donesenom u posebnom, izvanparničnom postupku²⁷ ako se utvrdi da je osoba zbog duševnih smetnji ili drugih uzroka nesposobna brinuti o osobnim potrebama, pravima i interesima ili da ugrožava prava i interese oja ugrožava prava i interese drugih osoba o kojima je dužna skrbiti se (čl. 234. st. 1. ObZ). Premda naše zakonodavstvo ne poznaje niti jedan drugi postupak u kom bi se osobu moglo lišiti poslovne sposobnosti osim onog predviđenog odredbama ObZ-a, pregledom sudske prakse uočava se da sudovi nerijetko u okviru određenog parničnog postupka proglašavaju osobu poslovno nesposobnom u tom postupku. U nastavku ćemo razmotriti stvarne i pravne dosege takvih odluka i njihov utjecaj na pravnu sigurnost pojedinca, kao i mogućnosti poništenja ugovora što ih sklapaju osobe s duševnim smetnjama koje su u trenutku sklapanja ugovora formalno bile potpuno poslovno sposobne.

3.1. Stvarna (faktična) poslovna nesposobnost

Pregledom sudskih odluka objavljenih u zbornicima odluka i komentarima ZOO-a, zamjetno je da se sudovi kod odlučivanja o tužbenom zahtjevu za utvrđenje ništetnosti nekog ugovora upuštaju u ocjenu poslovne sposobnosti onog ugovaratelja za kojeg se u tužbi tvrdi da je u trenutku sklapanja ugovora imao određenih duševnih smetnji, odnosno da nije bio sposoban za rasuđivanje. Pritom se polazi sa stanovišta da je za presuđenje valjanosti ugovora bitna stvarna (faktična) poslovna sposobnost bez obzira na to što lišenje poslovne sposobnosti (još) nije bilo određeno sudskom odlukom.²⁸

Ovime duševna bolest, nesposobnost za rasuđivanje, alkoholizam ili neko drugo slično stanje u kojem se osoba nalazila u vrijeme sklapanja ugovora postaju neposrednim razlogom nepriznavanja poslovne sposobnosti i prije nego što je utvrđeno da je usljed tih stanja osoba bila nesposobna brinuti o svojim pravima i interesima.²⁹ Ugovori sklopljeni u stanju duševne bolesti ili nesposobnosti za rasuđivanje utvrđuju se ništetnim uz obrazloženje da ugovaratelj na čijoj strani je duševna smetnja utvrđena nije bio poslovno sposoban, a to je protivno prisilnom propisu (čl. 322. st. 1. ZOO, ranije čl. 103. st. 1. ZOO 1978).³⁰

²⁷ Postupak lišenja i vraćanja poslovne sposobnosti uređuju odredbe čl. 496. - 503. ObZ-a.

²⁸ V. Gorenc, V. i sur., op. cit. u bilj. 9., str. 423.

²⁹ Opširnije o ovome vidi u: Tumbri, T. (1992). Ništavost ugovora i poslovna sposobnost, Zakonitost, broj 11-12, str. 1477.

³⁰ Tako Vrhovni sud Hrvatske u odluci Rev. – 873/90. od 22.08.1990. objavljenj u Informatoru br. 2941 – 3942 od 14. i 18.12.1991. iznosi sljedeće stajalište: "... Prema odredbi čl. 56. st. 1. Zakona o obveznim odnosima za sklapanje pravovaljanog ugovora potrebno je da ugovaratelj ima poslovnu sposobnost koja se traži za zaključenje tog ugovora. Ova odredba prisilne je prirode pa kad je utvrđeno da tužitelji nisu faktično imali poslovnu sposobnost (iako im ona od suda nije formalno oduzeta), tada je takav ugovor protivan prisilnom propisu i ništavan je u smislu čl. 103. st. 1. navedenog zakona."

Prema stajalištu sudova izraženom u više odluka, proizlazi da je dopušteno utvrđivati postojanje poslovne sposobnosti neke osobe izvan za to predviđenog postupka uvijek kada to okolnosti pojedinog slučaja zahtijevaju, a dosezi takve odluke su ograničeni na pravni posao čije se poništenje traži pozivanjem na faktičnu poslovnu nesposobnost.³¹

Imajući na umu pravne i stvarne dosege iznesenih stajališta teško ih se može ocijeniti pozitivnim jer se njima otvara mogućnost da se osobu proglasi poslovno nesposobnom izvan predviđenih zakonskih okvira čime se krši načelo zakonitosti. U literaturi je izraženo stajalište da osnovni problem leži u činjenici što se osobi koju se proglašava poslovno nesposobnom u okviru parničnog postupka ne pruža zaštita koju bi dobila u strogo formaliziranom postupku lišenja poslovne sposobnosti koji se provodi po pravilima ObZ-a koja jamče pravo na posebnog skrbnika čija je dužnost štititi interese osobe nad kojom je pokrenut postupak lišenja uzimajući u obzir njezino zdravstveno stanje (čl. 236. st. ObZ).³² U postupku lišenja poslovne sposobnosti po pravilima ObZ-a sud je prije donošenja odluke obavezan pribaviti stručno mišljenje vještaka odgovarajuće grane medicine o zdravstvenom stanju osobe za koju je pokrenut postupak lišenja poslovne sposobnosti i o utjecaju toga stanja na njezine sposobnosti zaštite svojega pojedinog prava ili skupine prava ili na ugrožavanje prava i interesa drugih osoba (čl. 234. st. 3. ObZ). Takvu obvezu sud nema kada odlučuje po pravilima Zakona o parničnom postupku³³ koji prihvaća sustav slobodne ocjene dokaza (sustav traženja materijalne istine). Koje će činjenice uzeti kao dokazane odlučuje sud prema svom uvjerenju, a na temelju savjesne i brižljive ocjene svakog dokaza zasebno i svih dokaza zajedno kao i na temelju rezultata cjelokupnog postupka (čl. 8. ZPP). Za ovaj sustav karakterističan je nedostatak zakonskih pravila o izboru, ispitivanju i dokaznoj snazi dokaznih sredstava. O ovim pitanjima sud odlučuje slobodno te nije vezan ni ograničen posebnim formalnim dokaznim pravilima ili dispozicijom stranaka³⁴ pa postoji mogućnost da sud osobu proglasi poslovno nesposobnom za sklapanje određenog ugovora

³¹ “Sud može utvrditi da jedna od stranaka u vrijeme sklapanja ugovora nije imala poslovnu sposobnost iako lišenje poslovne sposobnosti nije bilo utvrđeno sudskom odlukom”. (Odluka VSH, Rev.-1350/87, od 03.03.1988., objavljeno u Informator, br. 3847 od 19.01.1991., Prilog “Sudska praksa”, br. 3., 79.).

“Činjenica da ugovornoj strani nije bila oduzeta poslovna sposobnost (zbog uživanja alkohola) ne isključuje mogućnost da u vrijeme sklapanja ugovora stvarno nije bila poslovno sposobna”. (Odluka Vs, Rev – 873 /90 od 22.08.1990., PSP – 50//4), objavljeno u Gorenc, V. i sur., op. cit. u bilj. 9., str. 423.

“Poslovnu nesposobnost nema ne samo osoba kojoj je ta sposobnost oduzeta odlukom suda, nego ni ona koja je u vrijeme sklapanja pravnog posla bila duševno bolesna i nesposobna da shvati značenje svojih djela”. (Odluka Vs, Rev.-155 / 86 od 13.03.1986., PSP – 31/53), objavljeno u Gorenc, V. i sur., op. cit. u bilj. 9., str. 423.

³² Vidi opširnije Bakarić, A. (1992). Pravni status fizičke osobe i pravno relevantno očitovanje volje s posebnim osvrtom na poslovnu sposobnost u: Alinčić, M., Bakarić, A., Hrabar, D., Obiteljsko pravo I – suvremene tendencije, Zagreb, str. 70.

³³ Službeni list SFRJ 4/1977, 36/1977, 36/1980, 6/1980, 69/1982, 43/1982, 58/1984, 74/1987, 57/1989, 20/1990, 27/1990, 35/1991, Narodne novine 53/1991, 91/1992, 112/1999, 129/2000, 88/2001, 117/2003, 88/2005, 2/2007, 96/2008, 84/2008, 123/2008, 57/2011, 25/2013, 89/2014, dalje: ZPP.

³⁴ Vidi Triva, S., Dika., M. (2004). Građansko parnično pravo, Narodne novine, Zagreb, str. 130.

bez provođenja medicinskog vještačenja. Unatoč ovoj opasnosti čini se malo vjerojatnim da bi se sud odlučio nekog proglasiti poslovno nesposobnim zbog duševnih smetnji bez pribavljanja nalaza i mišljenja liječnika vještaka odgovarajuće struke (u pravilu psihijatrijske) jer se radi o činjenicama radi čijeg je utvrđivanja ili razjašnjenja potrebno stručno znanje kojim sud u pravilu ne raspolaže (čl. 250. ZPP).³⁵

Sljedeći problem koji se javlja kao posljedica naprijed navedenih sudskih odluka leži u činjenici da se odluka o lišenju poslovne sposobnosti donesena u okviru parničnog postupka odnosi samo na taj postupak i na stranke koje u njemu sudjeluju. Ona je na neki način prejudicijelno (prethodno) pitanje o kom ovisi odluka o glavnoj stvari (osnovanosti zahtjeva za utvrđenjem ništetnosti nekog ugovora) o kojem sud u okviru tog parničnog postupka nije ovlašten odlučivati jer je postupak za lišenje poslovne sposobnosti poseban izvanparnični postupak koji se provodi po posebnim pravilima (čl. 496. - 503. ObZ).

Prema odredbi čl. 12. st. 1. ZPP-a parnični sud ovlašten je sam riješiti prejudicijelno pitanje ako posebnim propisima nije drugačije određeno. S obzirom da je u st. 1. čl. 234. ObZ-a određeno: "Sud će u izvanparničnom postupku punoljetnu osobu koja se zbog duševnih smetnji ili drugih razloga nije sposobna brinuti o nekom od svojih prava, potreba ili interesa, ili koja ugrožava prava i interese drugih osoba o kojima je dužna skrbiti se, u tom dijelu lišiti poslovne sposobnosti" nema nikakve dvojbe da je odlučivanje o poslovnoj sposobnosti rezervirano samo za taj postupak.

Sudskim odlukama kojima se u okviru parničnog postupka odlučuje o poslovnoj sposobnosti stranaka ozbiljno se dovodi u pitanje pravna sigurnost jer je otvorena mogućnost koegzistiranja pravomoćnih odluka različitog sadržaja o istom pravnom pitanju. Postoji realna opasnost da se u više parnica donese suprotan zaključak o nečijoj poslovnoj (ne)sposobnosti ili npr. da u postupku lišenja poslovne sposobnosti osoba bude lišena poslovne sposobnosti, ali ne i u pogledu onih poslova koji su u okviru neke ranije parnice poništeni zbog "stvarne" poslovne nesposobnosti. Dodatni je problem što takva odluka suda kojom se zbog poslovne nesposobnosti neki ugovor utvrđuje ništetnim veže samo stranke u tom postupku i odnosi se na prošlo vrijeme, pa bi u svakom narednom postupku trebalo ponovno dokazati da je osoba zbog duševnih smetnji, ovisnosti ili sličnog stanja u kojem se nalazila u trenutku sklapanja ugovora bila poslovno nesposobna čime se ne postiže onaj stupanj izvjesnosti o pravnom statusu neke osobe koji postoji u slučaju lišenja poslovne sposobnosti u posebnom izvanparničnom postupku.³⁶

Važno je naglasiti da pravomoćna odluka o lišenju poslovne sposobnosti donesena u za to predviđenom postupku djeluje *pro futuro*, a ukoliko bi se razlikovala od inciden-

³⁵ Ovo potkrepljuje i stajalište Vrhovnog suda objavljeno u Grbin, I. (2004). Zakon o parničnom postupku sa sudskom praksom, bilješkama, napomenama, priložima i abecednim kazalom, Zagreb, str. 233., broj odluke Rev 1522/81 od 23.12.1981.- PSP 20/130 u kojoj sud navodi: "Psihijatrijsko je vještačenje svakako odlučan putokaz pri utvrđivanju umne odnosno poslovne sposobnosti neke osobe, ali ne i jedini dokaz koji sud treba imati u vidu."

³⁶ Vidi Tumbri, T., op. cit. u bilj. 29, str. 1478.

talne odluke parničnog suda predstavljala bi osnovu za ponavljanja postupka (čl. 421. st. 1. toč. 9. ZPP) čime se zbog duljine rokova³⁷ za podnošenje ovog izvanrednog pravnog lijeka unosi dodatna nesigurnost u pravne odnose.³⁸ Ako bi ovaj postupak rezultirao donošenjem rješenja kojim se dopušta ponavljanje postupka, odluka donesena u prijašnjem postupku bila bi ukinuta, a na novoj glavnoj raspravi stranke mogu iznositi nove činjenice i predlagati nove dokaze (čl. 427. st. 2. i 3. ZPP) tako da nova odluka o glavnoj stvari donesena u ponovljenom postupku može biti potpuno različita u odnosu na ukinutu odluku. Kod odlučivanja o pravnoj valjanosti ugovora može se otvoriti niz pitanja poput onog o obeštećenju stranaka, stjecanju bez osnove, uspostavi ranijeg zemljišno-knjižnog stanja, koja se ne rješavaju ni brzo niti lako što bi sudovi trebali imati na umu prije nego se upuste u odlučivanje o nečijoj faktičnoj poslovnoj (ne) sposobnosti u okviru parničnog postupka.

Ukoliko se utvrdi da je osoba u trenutku sklapanja nekog ugovora bila u stanju koje je utjecalo na sposobnost izražavanja slobodne i ozbiljne volje, može se tražiti njegovo poništenje zbog nedostatka pravnorelevantne volje pozivom na odredbu čl. 330. ZOO-a prema kojoj postojanje mana volje pri njegovom sklapanju uzrokuje pobojnost ugovora.

3.2. Duševne smetnje kao razlog pobojnosti

Iz gornjeg pregleda sudskih odluka proizlazi da se ugovori osoba za koje se u okviru određenog parničnog postupka utvrdi da su u trenutku njihova sklapanja bile poslovno nesposobne, utvrđuju ništetnim jer su protivni prisilnim propisima (čl. 322. ZOO). Ukoliko se utvrdi da je osoba očitovala volju za sklapanje ugovora u stanju duševne bolesti, pod utjecajem alkohola ili opojnih droga, odnosno u vrijeme kad nije bila sposobna za rasuđivanje, takva volja za sklapanje ugovora ne može se smatrati niti slobodnom niti ozbiljnom, što je preduvjet valjanosti svakog pravnog posla jer “izjava volje mora biti učinjena slobodno i ozbiljno“ (čl. 249. st. 3. ZOO).

Jedinu prihvatljivu pravnu osnovu za traženje poništaja takvog pravnog posla sadrži odredba čl. 330. ZOO-a prema kojoj je ugovor pobojan kad je pri njegovu sklapanju bilo mana volje. Pod manama volje podrazumijevaju se slučajevi nesklada između volje i očitovanja koji može biti svjestan (školski primjer, šala, simulacija, prijetnja i mentalna rezervacija) i nesvjestan (zabluda, neznanje, nesporazum i prijevara).³⁹ Sve nabrojane mane volje izuzev mentalne rezervacije uzrokuju nevaljanost ugovora. Ništetnost izazivaju školski primjer, šala, simulacija i nesporazum, dok ostale (prijetnja, zabluda i prijevara)

³⁷ Subjektivni rok iznosi trideset dana od dana kada je stranka mogla upotrijebiti pravomoćnu odluku koja je razlog za ponavljanje postupka (to bi u ovim situacijama bilo rješenje o lišenju poslovne sposobnosti ili rješenje kojim se odbija prijedlog za lišenje poslovne sposobnosti neke osobe), a objektivni pet godina teče od pravomoćnosti odluke čije se ponavljanje traži (čl. 423. st.1. toč.5. i st. 3. ZPP).

³⁸ Navedena odredba glasi: “Postupak koji je odlukom suda pravomoćno završen može se na prijedlog stranke ponoviti ako je nadležno tijelo naknadno pravomoćno riješilo prethodno pitanje (članak 12. stavci 1. i 2.) na kojemu se temelji odluka suda.“

³⁹ V. Vedriš, M. i Klarić, P. (2014). Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb, str. 153.

dovode do pobjnosti ugovora.⁴⁰ Dvojbeno je o kakvoj mani volje je riječ kada osoba pristupi sklapanju ugovora u stanju nesposobnosti za rasuđivanje zbog duševnih smetnji, alkoholiziranosti, djelovanja opojnih droga i sličnih stanja.

Opravdano je zauzeti stajalište da se u u takvim slučajevima radi o zabludi o očitovanju kao pojavnom obliku pravno poslovne zablude, koja postoji kad očitovatelj izjavi nešto što ne odgovara njegovoj pravoj volji, dakle kad očituje ono što očitovati nije htio. Očitovanje volje dano u stanju nesposobnosti za rasuđivanje nije ni slobodno ni ozbiljno, pa takva volja nije pravno relevantna i predstavlja opravdan razlog za poništaj pravnog posla.

Treba naglasiti da nije od značaja je li riječ o skriviljenoj ili neskriviljenoj zabludi, jer je ZOO napustio neskriviljenost kao pretpostavku za pobijanje.⁴¹ Ovo može biti važno ako je riječ o ugovoru sklopljenom pod utjecajem alkohola ili droga jer otklanja prigovore da osoba koja svojom voljom dospije u takvo stanje nije postupila s pozornošću koja se zahtijeva u prometu.⁴²

Rokovi za podnošenje tužbe radi poništaja ugovora zbog nedostatka pravno relevantne volje su prekluzivni što znači da se njihovim protekom gubi pravo na zahtjev za poništajem nakon čega će i nevaljani pravni posao konvalidirati.⁴³ U pravnoj teoriji je izneseno stajalište da bi kod osoba koje su nakon sklapanja pobjnog ugovora lišene poslovne sposobnosti rokove trebalo računati od dana kada im je postavljen skrbnik za što nema uporišta u zakonu.⁴⁴ Međutim trebalo bi *de lege ferenda* ovo pitanje urediti uvažavajući izneseno stajalište jer su postojeći rokovi relativno kratki pa postoji opasnost da takvi ugovori, iako pravno nevaljani, protekom vremena konvalidiraju.

Aktivno legitimirana postaviti zahtjev za poništaj tako sklopljenog ugovora je prema zakonskoj formulaciji odredbe čl. 331. st. 1. ZOO samo ugovorna strana u čijem je interesu pobjnost ustanovljena. Neki autori smatraju da ovu odredbu ne treba tumačiti restriktivno na način da samo ugovorna strana kojoj je to u interesu može pobijati ugovor, već da to pravo ima i skrbnik koji bi u međuvremenu bio postavljen toj osobi.⁴⁵

⁴⁰ Ibid., str. 154.

⁴¹ U ZOO 1978 je stajalo da strana koja je u bitnoj zabludi može pobijati ugovor, osim ako pri njegovu sklapanju nije postupila s pozornošću koja se u prometu zahtijeva, (V. Gorenc, V., op. cit. u bilj. 9, str. 431. i 432.).

⁴² Odredba čl. 10. st. 1. ZOO glasi: “Sudionik u obveznom odnosu dužan je u ispunjavanju svoje obveze postupati s pažnjom koja se u pravnom prometu zahtijeva u odgovarajućoj vrsti obveznih odnosa (pažnja dobrog gospodarstvenika, odnosno pažnja dobrog domaćina).”

⁴³ Prema odredbi čl. 335. ZOO subjektivni rok iznosi godinu dana računajući od saznanja za razlog pobjnosti, a objektivni rok iznosi tri godine od dana sklapanja ugovora.

⁴⁴ Vidi opširnije u: Tumbri, T., op. cit. u bilj. 29, str. 1479.

⁴⁵ Usp. ibid., str. 1479. i Gorenc, V. i sur., op. cit. u bilj. 9, str. 532.

Ovdje se ne radi o aktivnoj legitimaciji za traženje poništaja ugovora jer skrbnik zastupa štićenika, što znači da on nikada ne nastupa u svoje ime nego uvijek u ime i za račun zastupanog, tako da tužbu podnosi štićenik zastupan po skrbniku, a ne skrbnik osobno. Otvoreno je pitanje ovlasti skrbnika da u ime i za račun štićenika pokrene parnični postupak radi poništaja ugovora kojeg je štićenik sklopio dok je formalno imao poslovnu sposobnost, premda nije bio sposoban za rasuđivanje. Jedan od mogućih odgovora je da skrbnik može pokrenuti takav postupak uz prethodno odobrenje centra za socijalnu skrb jer se radi o poslu koji prelazi redovito poslovanje pravima štićenika (čl. 261. st. 2. toč. 3. ObZ).

4. POSLOVNA SPOSOBNOST U NASLJEDNOM PRAVU I U PRAVNIM ODNOSIMA PARANASLJEDNOG KARAKTERA

U suvremenom društvu nasljednim pravom se osigurava kontinuitet pravnih odnosa nakon smrti njihova nositelja. Prema odredbi čl. 5. st. 3. Zakona o nasljeđivanju⁴⁶ predmet nasljeđivanja je ostavina koja se sastoji od svega što je pripadalo ostavitelju u trenutku njegove smrti, osim onoga što se ne može naslijediti zbog svoje pravne naravi⁴⁷ ili po zakonu⁴⁸.

U našem pravu sve fizičke osobe su pod istim pretpostavkama ravnopravne u nasljeđivanju (čl. 2. st. 1. ZN), a svaka je osoba sposobna naslijediti ako zakonom nije što drugo određeno (čl. 4. st. 2. ZN) iz čega proizlazi da poslovna sposobnost nema utjecaja na subjektivno nasljedno pravo koje pripada određenom pravnom subjektu pod uvjetom da su ispunjene sve druge pretpostavke predviđene nasljednopravnim normama⁴⁹. Međutim, gubitak poslovne sposobnosti značajno utječe na sposobnost davanja nasljednopravnih izjava i na sposobnost za sklapanje ugovora s nasljednopravnim učincima.

U nastavku će se analizirati odnos poslovne i oporučne sposobnosti koja može ostati očuvana unatoč gubitku poslovne sposobnosti ako je osoba sposobna za rasuđivanje i zaštitom osoba lišenih poslovne sposobnosti kod davanja izjava s pravnim učinkom u ostavinskom postupku, te kod sklapanja ugovora o raspolaganju naslijedenom imovinom. Potom će se razmotriti utjecaj poslovne sposobnosti na pravne odnose paranasljednog karaktera koji nastaju sklapanjem ugovora o ustupanju i raspodjeli imovine za života, ugo-

⁴⁶ Narodne novine 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015, dalje: ZN.

⁴⁷ Nenasljediva su u pravilu osobna prava (život, sloboda, čast i sl.) uz neke iznimke kao što su neimovinska prava autora. O ovome opširnije u: Gavella, N. (2002). *Osobna prava*, I dio, Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu, Zavod za građanskopravne znanosti i obiteljsko pravo, Poslijediplomski studij za znanstveno usavršavanje iz građanskopravnih znanosti, str. 38.

⁴⁸ U čl. 1105. st. 1. ZOO stoji: "Tražbina naknade neimovinske štete prelazi na nasljednika samo ako je oštećenik podnio pisani zahtjev ili tužbu."

⁴⁹ O sposobnosti za nasljeđivanje vidi u: Gavella, N. i Belaj, V. (2008). *Nasljedno pravo*, III bitno izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, str. 91. – 95.

vora o doživotnom uzdržavanju, ugovora o dosmrtnom uzdržavanju i ugovora o darovanju za slučaj smrti.

4.1. Odnos poslovne i oporučne sposobnosti

Oporučna sposobnost (*testamenti factio activa*) je svojstvo fizičke osobe da očitovanjem svoje volje može valjano oporučivati. Ona nije uvjetovana istovremenim postojanjem poslovne sposobnosti, tako da je za valjanost oporuke bez značaja je li oporučitelj imao opću poslovnu sposobnost ili nije; odlučno je samo je li u trenutku oporučivanja bio oporučno sposoban.⁵⁰ Gubitak poslovne sposobnosti nema za posljedicu gubitak oporučne sposobnosti ako je osoba sposobna za rasuđivanje, pa stoga odlukom o lišenju poslovne sposobnosti nije dopušteno osobu ograničiti da oporučno raspolaže.

Kako vidimo, norme našeg prava oporučnu sposobnost ne čine ovisnom o poslovnoj sposobnosti, nego o uzrastu (objektivni kriterij) i mentalnoj sposobnosti oporučitelja (subjektivni kriterij).⁵¹ Nedostatak jednog od ovih svojstava ima za posljedicu ništetnost oporuke (čl. 26. st. 2. ZN).

Sposobnost za rasuđivanje kao subjektivni kriterij sposobnosti oporučivanja, prosuđuje se s obzirom na trenutak sastavljanja oporuke i sastoji se od intelektualne komponente koja podrazumijeva sposobnost oporučitelja da shvati čin oporučivanja i njegove pravne posljedice, te od voljne komponente koja predstavlja sposobnost vladanja svojom voljom toliko da se postupa u skladu s njom (čl. 26. st. 2. ZN). Nedostatak bilo koje od njih doводи do nesposobnosti za rasuđivanje, a time i do oporučne nesposobnosti.

U pravnoj teoriji postoji zanimljivo stajalište po kojem okolnosti koje uzrokuju nesposobnost rasuđivanja moraju biti biološke prirode (duševna bolest, zaostao duševni razvoj, utjecaj alkohola, droge, otrova, bolesti, senilnosti i sl.) dok nedostaci u mentalnoj sposobnosti koji nisu biološki uvjetovani (primjerice stanje srdžbe, strasti, uskogrudnosti, zaljubljenosti, osvetoljubivosti, nemilosrdnosti, sitničavosti i sl.) nemaju utjecaja na oporučnu sposobnost.⁵²

S obzirom da je oporučna sposobnost poslovno nesposobnih osoba sposobnih za rasuđivanje iznimka od pravila po kojem poslovno nesposobne osobe nisu sposobne davati pravno relevantne izjave volje, smatramo da bi svaku poslovno nesposobnu osobu trebalo upoznati s mogućnošću da sastavi oporuku. Ovo upozorenje bi joj mogao dati sud tijekom postupka lišenja poslovne sposobnosti ili skrbnik, a trebalo bi ga navesti i u obrazloženju rješenja o lišenju poslovne sposobnosti, jer se radi o izuzetku s kojim bi osoba svakako treba biti upoznata. Oporuka je strogo osobni posao, što znači da ju mora napraviti oporučitelj osobno, a ne putem zakonskog zastupnika ili punomoćnika, pa ne postoji mogućnost

⁵⁰ Ibid., str. 130.

⁵¹ Prema odredbi čl. 26. st.1 ZN-a oporuku može napraviti svaka osoba sposobna za rasuđivanje koja je navršila 16 godina života.

⁵² Gavella, N. i Belaj, V., op. cit. u bilj. 49, str. 131.

da poslovno nesposobnu osobu kod sastavljanja oporuke zastupa skrbnik.⁵³

Naknadni gubitak sposobnosti za rasuđivanje koji bi nastupio nakon što je oporuka napravljena ne utječe na njezinu pravovaljanost (čl. 26. st. 3. ZN), ali ju opozvati može samo onaj oporučitelj koji je sposoban za rasuđivanje. Ovo pravilo proizlazi iz odredbe čl. 64. st. 3. ZN prema kojoj se "... glede valjanosti opoziva oporuke primjenjuju na odgovarajući način pravila o valjanosti oporuke"⁵⁴.

Iz naprijed navedenog proizlazi da je i opoziv oporuke strogo osobni posao koji se ne može poduzeti preko zastupnika odnosno skrbnika, jer se radi o jednostranom očitovanju oporučiteljeve volje upravljenim na to da prestane postojati cijela oporuka ili pojedine njene odredbe.⁵⁵

4.2. Priznanje valjanosti oporuke i dioba nasljedstva

Oporuka je valjana ako je napravljena u obliku utvrđenom zakonom i uz pretpostavke predviđene zakonom (čl. 29. st. 1. ZN). Poništenje oporuke zbog nedostataka oblika može zahtijevati nakon otvaranja nasljedstva samo osoba koja za to ima pravni interes, u roku od godine dana od saznanja za oporuku, a najdulje deset godina od njezina proglašenja (čl. 29. st. 3. ZN). Sud, odnosno javni bilježnik koji vodi ostavinski postupak o ovome nedostatku ne vodi računa po službenoj dužnosti³¹⁵⁵⁶ pa postoji mogućnost da i formalno nevaljana, čak i krivotvorena oporuka, bude prihvaćena kao valjana i da se po njoj postupi, ako se tome ne usprotivi netko od nasljednika ili zapisovnika. Jednako tako sud, odnosno javni bilježnik ne paze po službenoj dužnosti da li je oporučnim raspolaganjem ili darovanjem učinjenim za života ostavitelja povrijeđen nečiji nužni dio. Umanjenje raspolaganja oporukom i povrat dara kojim je povrijeđen nužni dio mogu zahtijevati samo nužni nasljednici, a ovo pravo je nasljedivo ako je nužni nasljednik prije svoje smrti već stavio zahtjev za nužni dio (čl. 83. ZN).⁵⁷

Zbog ukazane opasnosti od priznavanja nevaljane i neistinite oporuke njeno priznavanje ili osporavanje predstavlja posao koji prelazi redovito upravljanje imovinom i pravima šticećenika za koji bi skrbnik trebao pribaviti suglasnost centra za socijalnu skrb.

U zaštiti prava i interesa poslovno nesposobne osobe od nezakonitog iznasljeđivanja, te od nestručnog i nesavjesnog zastupanja šticećenika od strane skrbnika i roditelja koji ostvaruje roditeljsku skrb nakon punoljetnosti djeteta u ostavinskom postupku, značajnu

⁵³ Ibid., bilj. 20., str. 130. i 131.

⁵⁴ V. Crnić, J., Končić, A., M. Zakon o nasljeđivanju s komentarom, sudskom praksom, priložima, primjerima i abecednim kazalom pojmova, Zagreb, 2003., str. 233.

⁵⁵ O opozivu oporuke vidi opširnije u: Gavella, N. i Belaj, V., op. cit. u bilj. 49, str. 172.

⁵⁶ "Na ništavost oporuke zbog nedostatka oblika sud ne pazi po službenoj dužnosti." (Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev-1920/99 od 21. studenog 2001., objavljeno u Crnić, J. i Končić, A. M., op. cit. u bilj. 54, str. 159.).

⁵⁷ Tako i Crnić, J.- Končić, A. M., op. cit. u bilj. 54, str. 276.

ulogu može odigrati sud ili javni bilježnik koji vodi postupak, jer im je posebnom odredbom stavljeno u zadatak da osobito paze na zaštitu i ostvarenje prava osoba koje zbog malodobnosti, duševne bolesti ili drugih okolnosti nisu sposobne same brinuti o svojim pravima i interesima (čl. 180. st. 2. ZN). Činjenica da osobu lišenu poslovne sposobnosti zastupa skrbnik nije sama po sebi jamstvo da su njezina prava u dovoljnoj mjeri zaštićena. Ukoliko sud, odnosno javni bilježnik smatra da zakonski zastupnik ne pokazuje potrebnu pažnju u zastupanju⁵⁸ obavijestit će o tome centar za socijalnu skrb. Ako bi zbog propuštanja zastupnika mogla nastati šteta za zastupanu osobu tijelo koje vodi postupak može zastati s postupanjem i predložiti da se odredi drugi zakonski zastupnik (čl. 81. st. 3. ZPP).⁵⁹

U praksi je razmjerno česta pojava da nasljednici i zapisovnici među kojima nema spora o obimu ostavinske ostavine, o pravu na nasljedstvo i o pravu na zapis, sporazumno predlože diobu ostavinske imovine izbjegavajući tako vođenje zasebnog izvanparničnog postupka koji se inače provodi po posebnim pravilima o razvrgnuću.⁶⁰ Kod takve diobe ne provodi se posebno vještačenje radi procjene vrijednosti ostavine niti se na drugi način od strane tijela koje vodi ostavinski postupak utvrđuje vrijednost stvari ili prava koje imaju pripasti pojedinom nasljedniku, nego se ostavinska imovina dijeli među nasljednicima na način određen njihovim sporazumom (čl. 226. st. 3. ZN). Pritom vrijednost stvari ili prava koje diobom pripadnu pojedinom nasljedniku može biti nerazmjerna veličini njegovog nasljednog dijela. Ovakvom načinu diobe nema se što prigovoriti ako je on izraz slobodne i ozbiljne volje osoba koje su poslovno sposobne da u njoj sudjeluju, ali kad su u pitanju nasljednici lišeni poslovne sposobnosti potreban je poseban oprez jer je moguće da njome takve osobe budu oštećene i da im u takvoj “sporazumnoj” diobi pripadne stvar ili pravo znatno manje vrijednosti u odnosu na veličinu njihova nasljednog dijela.

Slijedom naprijed navedenog dioba u okviru ostavinskog postupka trebala bi se smatrati poslom koji prelazi redovito poslovanje imovinom i pravima poslovno nesposobne osobe, pa ga skrbnik ne može poduzeti bez prethodnog odobrenja centra za socijalnu skrb o čemu bi tijelo koje vodi postupak trebalo voditi računa i odbiti ostavinu rasporediti po sporazumu o diobi za koji nije pribavljeno prethodno odobrenje, te o ovome obavijestiti centar za socijalnu skrb (čl. 81. st. 3. ZPP).

⁵⁸ Primjeri nemarnog postupanja u zastupanju štíćenika u ostavinskom postupku bili bi nedolazak zakonskog zastupnika na ostavinsku raspravu unatoč uredno primljenom pozivu, olako priznavanje kao valjane oporuke koja ima očite nedostatke u obliku, zatim priznavanje usmene oporuke, davanje suglasnosti za proglašenje nestale ili uništene oporuke, nepodnošenje zahtjeva za smanjenje oporučnih raspolaganja i povrat dara zbog povrede nužnog dijela štíćenika i sl.

⁵⁹ Odredbe Zakona o parničnom postupku se na odgovarajući način primjenjuju u ostavinskom postupku premda je ostavinski postupak izvanparnični (čl. 175. ZN).

⁶⁰ Ova pravila su sadržana u odredbama čl. 46. – 56. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima, Narodne novine 91/1996, 68/1998, 137/1999, 22/2000, 73/2000, 114/2001, 79/2006, 141/2006, 146/2008, 38/2009, 153/2009, 90/2010, 143/2012, 152/2014.

4.3. Ugovori o nasljeđivanju i u vezi s nasljeđivanjem i poslovna sposobnost

U našem pravu postoje ugovori koji pored elemenata obveznogpravnog karaktera sadrže u sebi i nasljednopravne elemente jer pravni učinci tih ugovora nastupaju u trenutku smrti jednog od ugovaratelja.⁶¹ Riječ je o ugovoru o ustupanju i raspodjeli imovine za života koji se sklapa između pretka i potomaka za koji je potrebna suglasnost svih potomaka (čl. 105.-115. ZN)⁶², ugovoru o doživotnom uzdržavanju (čl. 579.-585. ZOO) i ugovoru o dosmrtnom uzdržavanju (čl. 586.-589. ZOO).⁶³

Ugovor o darovanju za slučaj smrti također možemo svrstati u ovu grupu ugovora jer je riječ o pravnom poslu koji se sklapa među živima (*inter vivos*), ali njegove pravne posljedice nastupaju nakon smrti darovatelja (*mortis causa*). Mora biti sklopljen u obliku javnobilježničkog akta ili ovjerovljene (solemnizirane) isprave (čl. 491. ZOO).

Ugovorom o ustupanju i raspodjeli imovine za života predak ustupa i dijeli svoju postojeću imovinu svojoj djeci i ostalim potomcima (čl. 105. ZN). Taj ugovor se u praksi pojavljuje vrlo rijetko, što zaključujemo po tome da među objavljenim sudskim odlukama ne nalazimo one koje bi se odnosile na tu vrstu ugovora. Jedan od uzroka ovakvog stanja sigurno je okolnost što je za njegovu valjanost potrebna suglasnost sve djece i ostalih potomaka ustupitelja koji su ga po zakonu pozvani naslijediti (čl. 106. st. 1. ZN), a ako je ugovorom obuhvaćen bračni drug ustupitelja, potrebna je i njegova suglasnost, jer on u protivnom ima pravo na nužni dio (čl. 111. ZN).

Kada je riječ o ugovoru o doživotnom uzdržavanju i ugovoru o dosmrtnom uzdržavanju, situacija je obrnuta. Pregledom objavljene sudske prakse nalazimo zamjetan broj sudskih odluka koje se tiču ocjene njihove pravne valjanosti, kako u pogledu materijalno-pravnih tako i u pogledu formalnopravnih pretpostavki.

Temeljna obilježja ova dva ugovora sastoje se u tome da se njima jedna strana (davatelj uzdržavanja) obvezuje doživotno uzdržavati drugu stranu ili trećega (primatelja uzdržavanja) koja mu zauzvrat daje svu ili dio svoje imovine. Kod ugovora o doživotnom uzdržavanju prijenos imovine je odgođen do trenutka smrti primatelja uzdržavanja, a kod ugovora o dosmrtnom uzdržavanju do prijenosa imovine dolazi za života primatelja uzdržavanja. Imovina koja je predmetom raspolaganja ne ulazi u ostavinu pretka, odnosno primatelja uzdržavanja, a davatelj uzdržavanja ne odgovara za dugove primatelja uzdržavanja (čl. 582. ZOO).

⁶¹ U starijoj literaturi nazivalo ih se ugovorima paranasljednog karaktera. V. Gavella, N. (1990). Nasljedno pravo, Informator, Zagreb, str. 359.

⁶² Opširnije vidi u: Gavella, N. i Belaj, V., op. cit. u bilj. 49., str. 424.-433.

⁶³ ZOO 1978 nije imao odredbe o ugovoru o doživotnom uzdržavanju nego su one bile sadržane u ZN. Ugovor o dosmrtnom uzdržavanju je prvi put pravno uređen stupanjem na snagu ZOO.

Ovi ugovori se sklapaju u pisanom obliku i ovjeravaju od suca nadležnog suda ili se sastavljaju u formi javnobilježničkog akta, odnosno po javnom bilježniku potvrđene (solemnizirane) privatne isprave uz obvezu ovlaštene osobe da ugovarateljima pročita ugovor i upozori ih na njegove pravne posljedice (čl. 106. st. 2. i 3. ZN, čl. 580. st. 2. i čl. 589. ZOO).

Sklapanje ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju nije dopušteno između djelatnika centra za socijalnu skrb i njegovog bračnog ili izvanbračnog druga i štićenika jer je riječ o ugovoru kojim se raspoláže imovinom štićenika (čl. 261. st. 5. ObZ). Činjenica da su neka osoba ili njezin bračni odnosno izvanbračni drug sklopili sa štićenikom ugovor o doživotnom ili dosmrtnom uzdržavanju predstavlja zapreku da se tu osobu imenuje skrbnikom (čl. 248. st. 5. i 6. ObZ). Osoba lišena poslovne sposobnosti ne može sama sklopiti navedene ugovore već ga u njezino ime sklapa skrbnik uz prethodno odobrenje centra za socijalnu skrb (čl. 261. st.6. ObZ).

Pregledom objavljene sudske prakse vidimo da su česti razlozi osporavanja pravne valjanosti ovih ugovora pozivanje na postupanje protivno moralu društva i osnovim načelima obveznog prava, prije svega načelu savjesnosti i poštenja i načelu jednake vrijednosti činidaba. Radi se o situacijama u kojima do sklapanja ovih ugovora dolazi iskorištavanjem nečije nemoći, starosti, duševne bolesti, nesposobnosti za rasuđivanje, alkoholizma ili nekog drugog sličnog stanja s ciljem stjecanja nesrazmjerne imovinske koristi. Za ocjenu pravne valjanosti bitno je stanje u trenutku sklapanja ugovora, tako da naknadni gubitak sposobnosti za rasuđivanje na strani primatelja uzdržavanja ne utječe na pravovaljanost.⁶⁴

Centri za socijalnu skrb bi trebali u postupku davanja prethodnog odobrenja za sklapanje ovih ugovora postupati s osobitim oprezom vodeći računa o njihovoj pravnoj prirodi⁶⁵ i učincima koji nastaju ako dođe do njegova raskida, što može izazvati ozbiljne posljedice za materijalni položaj osobe lišene poslovne sposobnosti.⁶⁶

⁶⁴ "...okolnost što je primatelj uzdržavanja umro dva mjeseca nakon sklapanja ugovora nema sama po sebi utjecaja na valjanost ugovora jer on sadrži i element aleatornosti koji su u konkretnom slučaju sudovi pravilno ocijenili.", Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, U- III-1711/2000 od 14. veljače 2001. objavljena u Crnić, J. i Končić, A. M., op. cit. u bilj. 54, str. 327.

⁶⁵ Specifičnost ovog ugovora je njegova aleatornost (alea, ae f: kocka, igra na sreću), jer je neizvjesno koliko će dugo živjeti primatelj uzdržavanja, a o tome ovisi koliko će mu dugo trebati davati uzdržavanje što ga razlikuje od većine ostalih naplatnih pravnih psolova koji su komutativni (već je u času njihova zaključčenja izvjestan odnos vrijednosti činidbe i protučinidbe), v. Gavella, N., op. cit. u bilj. 61, str. 369.

⁶⁶ U takvim slučajevima postavlja se pitanje naknade za prije dano uzdržavanje, posebice ako umre davatelj uzdržavanja, a njegovi nasljednici nisu u stanju preuzeti ugovorne obveze. Sud ovu naknadu određuje po slobodnoj ocjeni uzimajući u obzir imovinske prilike primatelja uzdržavanja i nasljednika davatelja uzdržavanja (čl. 585. ZOO). U situaciji kad je ugovor trajao duže vrijeme, primatelj uzdržavanja se može naći u prilici da mora platiti visoki iznos naknade za primljeno uzdržavanje.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Temeljnu karakteristiku našeg sustava skrbništva (bilo da je riječ o njegovom osobnom ili imovinskopravnom aspektu) predstavlja određivanje ograničenja koja se izriču u sudskom, izvanparničnom postupku lišenja poslovne sposobnosti s ciljem da se osobu prema kojoj se provodi postupak onemogućiti da osobno sudjeluje u određenim društvenim odnosima, jer se procjenjuje da ona iz određenih razloga (najčešće zbog duševnih smetnji, ovisnosti o alkoholu ili opojnim sredstvima) za to nije sposobna. Osobama lišenim poslovne sposobnosti ostavljena je mogućnost da samostalno obavljaju sve poslove koji nisu povjereni skrbniku. Međutim, zakon predviđa mogućnost izricanja vrlo općenitih ograničenja u pogledu raspolaganja i upravljanja imovinom, tako da se gube stvarne razlike između potpunog i djelomičnog lišenja.

Istinskom oživotvorenju ideje djelomičnog lišenja poslovne sposobnosti koja počiva na nastojanju da se uvažavaju očuvane sposobnosti osobe treba prethoditi pomna i stručna procjena tih sposobnosti i precizno određivanje vrste i opsega ograničenja koja trebaju biti svedena na najmanju mjeru potrebnu da se osobu onemogućiti da vlastitim djelovanjem sama sebi nanese štetu. Prilikom izricanja ograničenja treba izbjegavati korištenje općenitih formulacija i pokušati što preciznije odrediti ograničenja na način da se njima ne zadire u djelokrug poslova koje je osoba sposobna samostalno poduzimati.

Imovinom i pravima štitičenika upravlja njegov skrbnik potpuno samostalno kad je riječ o poslovima redovite uprave, dok mu je za poduzimanje izvanrednih poslova potrebna prethodna suglasnost centra za socijalnu skrb. Dvojbeno je što se ima smatrati redovitim, a što izvanrednim poslovima, tako da je otvoren prostor za moguće malverzacije i zlouporabe kako od strane skrbnika, tako i od strane centara za socijalnu skrb. Radi otklanjanja ove dvojbe i osiguravanja jedinstvenog postupanja trebalo bi od strane nadležnog tijela, primjerice ministarstva nadležnog za poslove socijalne skrbi, dati uputu koji novčani iznos predstavlja granicu do koje se smatra da je riječ o redovnom poslu.

Sudovi bi se kod ocjene poslovne sposobnosti za sklapanje određenog ugovora trebali rukovoditi isključivo formalnim kriterijem i ne ulaziti u okviru određenog parničnog postupka u procjenu faktične poslovne sposobnosti osobe u vrijeme sklapanja ugovora. Sve dok se osobu formalno ne liši poslovne sposobnosti u za to predviđenom izvanparničnom postupku, ugovori što ih sklopi u stanju duševne bolesti ili nesposobnosti za rasuđivanje ne bi se smjeli smatrati ništetnim pozivanjem na faktičnu poslovnu nesposobnost. Na ovaj problem treba jasno upozoriti jer se kroz sudsku praksu o kojoj je naprijed bilo riječi omogućava odlučivanje o nečijoj poslovnoj (ne)sposobnosti izvan zakonom određene procedure koja previđa mehanizme zaštite osobe o kojoj se vodi postupak, što dovodi do povrede načela zakonitosti.

Kako odluka parničnog suda o poslovnoj sposobnosti nije obvezujuća u drugom parničnom postupku u kom bi se kao stranka pojavila osoba s duševnim smetnjama koja nije lišena poslovne sposobnosti, otvorena je mogućnost koegzistiranja sadržajno različitih

odluka o poslovnoj sposobnosti neke osobe čime se ozbiljno narušava kako njezina pravna sigurnost, tako i pravna sigurnost druge strane i unosi velika nezvjesnot u pravne odnose.

Pravna neusklađenost normi obiteljskog i obveznog prava u pogledu pravnih posljedica povrede pravila o raspolaganju imovinom osoba djelomice lišenih poslovne sposobnosti dovodi u pitanje samu smisao obiteljskopravne regulative ustanove lišenja i svrhe koja se njome željela postići. Lišenjem poslovne sposobnosti osobu se želi onemogućiti da poduzima mjere, poslove i radnje za koje se procijeni da ih nije sposobna osobno obavljati. U odnosu na štíćenika riječ je o apsolutnoj zabrani koja, prema stajalištu teorije obiteljskog prava, u slučaju njezina kršenja rezultira ništetošću tako sklopljenog pravnog posla.

Nasuprot ovome, pozitivna obveznopravna regulativa jasno uređuje ovo pitanje, ali nudi potpuno drugačije rješenje. Prema odredbi čl. 276. st. 3. ZOO osoba djelomice lišena poslovne sposobnosti može osobno poduzimati i one poslove, mjere i radnje čije sklapanje joj je odlukom o lišenju poslovne sposobnosti zabranjeno pod uvjetom da ih naknadno odobri njezin skrbnik. Bez skrbnikova odobrenja takvi poslovi su pobojni što znači da mogu konvalidirati bilo odobrenjem skrbnika ili protekom vremena. Ovime je, možemo slobodno reći, izigran sam smisao postojeće ustanove djelomičnog lišenja, jer je otvorena mogućnost osnaženja i onih poslova koji su obuhvaćeni odlukom o lišenju, tako da u stvarnosti o opsegu lišenja poslovne sposobnosti ne odlučuje sud nego skrbnik koji svaki pravni posao svog štíćenika može odobriti ili mu uskratiti odobrenje.

Izlaz iz ovakvog stanja, koje je neodrživo, vidimo u izmjeni i usklađivanju postojećih propisa obiteljskog i obveznog prava koji bi trebali na jedinstven način urediti ovo pitanje. Polazeći od pravne prirode ustanove djelomičnog lišenja po kojoj se osobi ostavlja mogućnost da potpuno samostalno nastupa u pravnim odnosima koji nisu obuhvaćeni odlukom o djelomičnom lišenju, dok je u odnosu na poslove navedene u toj odluci osoba *potpuno poslovno nesposobna*, učinci takve odluke u odnosu na poslove obuhvaćene ograničenjem ne mogu se razlikovati od učinaka koje ima odluka o potpunom lišenju poslovne sposobnosti. Nesporno je da su pravni poslovi osoba potpuno lišenih poslovne sposobnosti ništetni i ne mogu konvalidirati nikakvim naknadnim odobrenjem njezina zakonskog zastupnika, što znači da bi ista pravna posljedica trebala pogađati i pravne poslove navedene u odluci u djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti koje sklopi osoba na koju se to lišenje odnosi, jer je u odnosu na te poslove ona potpuno poslovno nesposobna.

Kako ZOO očito polazi od stare koncepcije skrbništva kakva je postojala do stupanja na snagu ObZ 1998, krajnje je vrijeme da se njegove odredbe usklade sa suvremenim obiteljskopравnim uređenjem ovog instituta. U tom smislu postojeću odredbu članka 276. st. 3 ZOO-a treba izmijeniti na način da se izrijekom propiše kako su ništetni svi ugovori osoba djelomice lišenih poslovne sposobnosti sklopljeni u području za koje je odlukom suda određeno da ih osoba ne može samostalno poduzimati, te da se iz st. 2. iste odredbe brišu riječi «bez odobrenja svoga zakonskog zastupnika» jer njena upotreba nema nikakvog smisla s obzirom da postojeća koncepcija skrbništva ne predviđa mogućnost da zakonski zastupnik odobri pravne poslove koje štíćenik sklopi izvan granica svoje poslovne sposobnosti.

Rezimirajući gore navedeno, zaključujemo da činjenica gubitka poslovne sposobnosti osobe bitno utječe na njezin pravni položaj u nasljednom pravu, jer je za davanje izjava s pravnim učinkom u ostavinskom postupku i za sklapanje ugovora o raspolaganju naslijeđenom imovinom potrebno da je osoba poslovno sposobna.

Umjesto osobe lišene poslovne sposobnosti, volju očituje njezin skrbnik ili roditelj koji ostvaruje roditeljsku skrb nakon punoljetnosti djeteta, koji u pravilu za sve izjave i druge pravne radnje kojima se raspolaže njezinim imovinskim pravima u ostavinskom postupku trebaju imati prethodnu suglasnost centra za socijalnu skrb. O ovome moraju voditi računa sudovi, odnosno javni bilježnici, kao tijela koja vode ostavinski postupak, za što im na raspolaganju stoje mehanizmi kojima mogu učinkovito spriječiti nestručno i nezakonito postupanje skrbnika.

S druge strane, kada je u pitanju sposobnost pravljenja oporuke značaj poslovne sposobnosti je relativan jer i potpuno poslovno nesposobna osoba može sačiniti oporuku ako je sposobna za rasuđivanje, ali ju sa tom mogućnošću treba upoznati kako bi se njome mogla koristiti. Ovo je prvenstveno zadatak suda koji donosi odluku o lišenju poslovne sposobnosti, te njezina skrbnika, odnosno centra za socijalnu skrb. Radi sprječavanja štetnih utjecaja na takvu osobu poželjno bi bilo da ona oporuči u obliku javne oporuke jer tada u njezinom sastavljanju sudjeluje javno tijelo.

Za očekivati je da će osobe nezadovoljne oporukom poslovno nesposobne osobe najčešće isticati prigovor da takva osoba prilikom njezina sastavljanja nije bila sposobna za rasuđivanje, da je bila nagovorena ili u zabludi, pa bi bilo korisno da se neposredno prije oporučivanja pribavi nalaz i mišljenje liječnika vještaka psihijatrijske struke u kom će se konstatirati zdravstveno stanje oporučitelja u vrijeme sastavljanja oporuke i njegova sposobnost da shvati posljedice čina oporučivanja.

Suvremeni trendovi koncepcije skrbništva za osobe s duševnim i/ili tjelesnim smetnjama postavljaju zahtjev za multidisciplinarnim pristupom različitim kategorijama ovih osoba, poštivanjem njihove slobode izbora i neovisnosti, njihovom punom i učinkovitim sudjelovanju i uključenosti u društvo, prilagodbi ograničavajućih mjera osobnim okolnostima i njihovu ograničenom trajanju uz očuvanje prava tih osoba da posjeduju ili nasljeđuju imovinu, kontroliraju svoje financijske poslove, zaštitom od proizvoljnog oduzimanja imovine, pravom jednakog pristupa pravosuđu i olakšanom sudjelovanju u sudskim postupcima, a sve s ciljem postizanje njihove (re)integracije u sve oblike društvenih zbivanja.

Kod pružanja zaštite ovim osobama treba imati na umu da je «invaliditet» rezultat međudjelovanja osoba s oštećenjima i prepreka koje proizlaze iz stajališta njihove okoline te iz prepreka koje postoje u okolišu, a koje onemogućuju njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu na izjednačenoj osnovi s drugim ljudima.

LITERATURA

1. Alinčić, M., Bakarić-Abramović, A., Belajec, V., Hrabar, D. i Korać, A. (2002). Komentar Obiteljskog zakona, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb.
2. Alinčić, M., Bakarić, A. i Hrabar, D. (1992). Obiteljsko pravo I – suvremene tendencije, Pravni fakultet u Zagrebu, Zavod za građanskopravne znanosti i porodično pravo, Zagreb.
3. Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, D. i Korać, A. (2006). Obiteljsko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2006.
4. British Medical Association & Law Society (2004). Assessment of Mental Capacity: Guidance for Doctors and Lawyers (Second edition), London, BMJ Books.
5. Crnić, I. (2005). Zakon o obveznim odnosima, Organizator, Zagreb.
6. Crnić, J. i Končić, A., M. (2003). Zakon o nasljeđivanju s komentarom, sudskom praksom, priložima, primjerima i abecednim kazalom pojmova, Organizator, Zagreb.
7. Gavella, N. (2002). Osobna prava, I dio, Pravni fakultet u Zagrebu, Zavod za građanskopravne znanosti i obiteljsko pravo, Poslijediplomski studij za znanstveno usavršavanje iz građanskopravnih znanosti, Zagreb.
8. Gavella, N. (1990). Nasljedno pravo, Informator, Zagreb.
9. Gavella, N. i Belaj, V. (2008). Nasljedno pravo, III bitno izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb.
10. Gorenc, V. i sur. (2014). Komentar Zakona o obveznim odnosima, Narodne novine, Zagreb.
11. Majstorović, I. i Šimović, I. (2018). Opseg lišenja poslovne sposobnosti kao pretpostavka zaštite prava i dostojanstva osoba s invaliditetom, Ljetopis socijalnog rada, Vol. 25 No.1, str. str. 65-84.
12. Momčinović, H. (2006). Nevaljanost ugovora – ništetni i pobjorni ugovori prema Zakonu o obveznim odnosima, Zbornik Hrvatskog društva za građanskopravne znanosti i praksu: Aktualnosti hrvatskog zakonodavstva i pravne prakse, Organizator, Zagreb.
13. Prokop, A. (1956). Starateljstvo po zakonodavstvu FNRJ, Školska knjiga, Zagreb.
14. Triva, S. i Dika., M. (2004). Građansko parnično pravo, Narodne novine, Zagreb
15. Tumbri, T. (1992). Ništavost ugovora i poslovna sposobnost, Zakonitost, Vol. 11-12, str. 1475-1481.
16. Vedriš, M. i Klarić, P. (2014). Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb.

17. Obiteljski zakon, Narodne novine 103/15.
18. Obiteljski zakon, Narodne novine 162/98.
19. Osnovni zakon o starateljstvu, Službeni list SFRJ 16/65, Narodne novine 52/71, 52/73.
20. Zakonu o braku i porodičnim odnosima, Narodne novine 11/78, 27/78, 45/89, 51/89 - pročišćeni tekst , 56/90, 58/90.
21. Zakon o javnom bilježništvu, Narodne novine 78/93, 29/94, 162/98, 16/07, 75/09, 120/16.
22. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15.
23. Zakon o odvjetništvu, Narodne novine 9/94, 117/08, 50/09, 75/09, 18/11.
24. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 6/07, 3/08, 5/08.
25. Zakon o radu, Narodne novine 93/14, 127/17.
26. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18.
27. Zakon o obveznim odnosima, Službeni list SFRJ, br. 29/78, 39/85 i 57/89, Narodne novine, br. 53/91 73/91, 111/93, 3/94, 7/96, 91/96, 112/99 i 88/01.
28. Zakon o parničnom postupku, Službeni list SFRJ 4/77, 36/77, 36/80, 6/80, 69/82, 43/82, 58/84, 74/87, 57/89, 20/90, 27/90, 35/91, Narodne novine 53/91, 91/92, 112/99, 129/00, 88/01, 117/03, 88/05, 2/07, 96/08, 84/08, 123/08, 57/11, 25/13, 89/14.
29. Zakonu o starateljstvu, Narodne novine, Službeni list SR Hrvatske 15/68.
30. Zakon o trgovačkim društvima, Narodne novine 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 111/12, 125/11, 68/13, 110/15.

LEGAL POSITION OF PERSONS DEPRIVED OF LEGAL CAPACITY

Abstract: Legal capacity is a particularly complex issue because it affects all areas of life, from choosing where to live to signing an employment contract, casting a vote or managing the property. Legal capacity is the ability of a person to take legally valid decisions and to enter into binding contractual relations. It makes a person a subject of law and a holder of legal rights and obligations. The aim of this study was to analyse certain rights which are important for the property protection of persons deprived of legal capacity including representation, validity of civil affairs, entering into the agreement, disposed of assets, testamentary disposition and inheritance. The results have shown that particular caution is needed when determining the scope of the restriction, as well as insufficient compatibility of the law of obligations, civil procedure and family law. The paper makes some proposals *de lege ferenda* regarding the observed contradictions and dilemmas in Croatian legislation.

Keywords: *Deprivation of legal capacity, validity of legal actions, inheritance*

JEL Classification: K15, K36. K38